

УДК 343.2

ЖИТНИК Г.В.

ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена висвітленню генезису покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в Україні у період з 1922 року по теперішній час. Проаналізовано умови становлення та розвитку нормативно-правового забезпечення виконання цього виду покарання та функції державних органів, на які було покладено його виконання.

Ключові слова: покарання, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, засуджений, виконання покарання, кримінально-виконавча політика.

Статья посвящена освещению генезиса наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью в Украине в период с 1922 года по настоящее время. Проанализированы условия становления и развития нормативно-правового обеспечения исполнения данного вида наказания и функции государственных органов, на которые было возложено его исполнение.

Ключевые слова: наказание, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, осужденный, исполнение наказания, уголовно-исполнительная политика.

Article is devoted to consideration of the genesis prohibition to hold specified offices and engage in specified activities as a type of punishment from 1922 until nowadays. The author analyzes the conditions of formation and development of regulatory support execution this type of punishment.

Key words: punishment, prohibition to hold specified offices and engages in specified activities, convicted person, execution of punishment, penal policy.

Вступ. Генезис становлення та розвитку покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в Україні немає достатнього наукового обґрунтування, що є необхідним для більш поглибленого вивчення кримінально-виконавчого законодавства України з метою оптимізації та удосконалення норм кримінально-виконавчого права України цієї сфери.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз історичного становлення та розвитку покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в Україні.

Результати дослідження. Вивченню історичного розвитку кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, взагалі, та окремих їх видів зокрема, були присвячені наукові праці таких учених, як: І.Г. Богатирьов, В.І. Тютюгін, І.І. Резнік, А.П. Закалюк, Ш.Б. Давлатов, Д.С. Шиян, О.В. Ткачова, С.В. Черкасов та ін. Але, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в його історико-правовому аспекті залишається сьогодні ще недостатньо вивченим, а саме у частині розкриття окремих періодів його історичного розвитку та нормативно-правового становлення.

Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є одним із найстаріших у кримінальному законодавстві України, воно пройшло в історії кримінального законодавства України багато етапів розвитку та перетворень. З метою дослідження цього виду покарання у теперішній час розглянемо історію й умови становлення та розвитку

© ЖИТНИК Г.В. – ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права (Національна академія внутрішніх справ)

на українських землях нормативно-правового забезпечення виконання цього виду покарання та функції державних органів, на які було покладено його виконання у різні історичні періоди, починаючи з 1922 р. по 2016 р.

З метою встановлення єдності кримінального законодавства всіх союзних республік у 1922 р. на територію України було поширено дію Кримінального кодексу (далі – КК) Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки 1922 р. як першого КК Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР), який по суті його копіював.

У статті 32 КК УСРР 1922 р. були передбачені такі покарання: у пункті «ж» – ураження прав, у пункті «з» – звільнення з посади. Серед інших заходів соціального захисту, що замінювали за вироком суду покарання, або наступних за ним, КК УСРР 1922 р. визначав і заборону обіймати ту чи іншу посаду або займатися тією чи іншою діяльністю або промислом (пункт «в» статті 46) [1, с. 460].

У статті 40 КК УСРР 1922 р. містилася така норма: «Позбавлення прав полягає у позбавленні на строк не більше п'яти років: а) активного й пасивного виборчого права; б) активного й пасивного виборчого права до професійних та інших організацій; в) права займати відповідальну посаду».

Поряд з дією КК УСРР 1922 р. починається розроблення проекту Виправно-трудового кодексу (ВТК) УСРР, який було прийнято у 1925 р. Його завданням проголошувалося здійснення кримінальної політики шляхом організації виконання позбавлення волі і примусових робіт без утримання під вартою, метою яких було загальне та спеціальне запобігання злочинам. Виконання покарань поєднувалося з застосуванням заходів виправно-трудового впливу.

25 грудня 1958 р. Верховна Рада СРСР затвердила Основи кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік й доручила привести кримінальне законодавство союзних республік у відповідність з ними. У 1960 р. на базі цих Основ був прийнятий КК Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) [2]. До системи покарань, окрім інших видів, увійшли: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; звільнення з посади; позбавлення військового чи спеціального звання.

Судова практика того часу свідчить, що покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю переважно застосовувалося як додаткова міра покарання, причому досить часто при призначенні основного покарання у виді позбавлення волі й у поєднанні з конфіскацією майна. Значною була питома вага цього додаткового покарання при умовному засудженні до позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці. І все ж, головним чином, це покарання застосовувалося як додаткове до виправних робіт, які переважно відбувалися за місцем роботи. Останнє було результатом того, що на момент розгляду справи у суді обвинувачені, як правило, працювали вже на іншій роботі, яка не перешкождала реалізації додаткового покарання [3, с. 47].

На практиці покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю найчастіше застосовувалося за вчинення таких злочинів, як розкрадання державного і громадського майна шляхом привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем, обман покупців, порушення правил торгівлі.

Прийняття другого ВТК УРСР, 23 грудня 1970 р., який набрав чинності 1 червня 1971 р., та діяв на теренах УРСР, а потім і незалежної України, до 31 грудня 2003 р. започаткувало новий етап у розвитку виправно-трудового права на більш прогресивних принципах з урахуванням національних особливостей і міжнародного досвіду.

Водночас, цей Кодекс регулював порядок і умови виконання та відбування тільки двох видів покарань: позбавлення волі та виправних робіт. Порядок і умови виконання та відбування інших видів покарань регулювалися низкою підзаконних нормативно-правових актів.

Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю залишалося законодавчо нерегульованим до 1983 р., виконувалося воно на основі відомчих нормативно-правових актів (положень, інструкцій 5-го Головного управління виконання покарань МВС України).

Ні у кримінально-процесуальному, ні у виправно-трудоному законодавстві не було визначено того органу, на який покладалася обов'язок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Не було врегульовано це питання і в інших нормативно-правових актах [4, с. 126].

Відсутність спеціального обліку осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, контролю за його виконанням з боку

державних органів і громадськості та правової відповідальності осіб, винних у його невиконанні, було причиною того, що більшість засуджених залишались на колишніх посадах або, змінивши місце роботи або місце мешкання, влаштувалися на аналогічні посади в інших місцях [5, с. 80].

Цей вид покарання, по суті, виконувався в основному особами, які у межах своєї компетенції користувалися правом найму та звільнення робітників та службовців. Роль суду полягала лише у винесенні вироку та направленні його копії до відповідних організацій, підприємств, установ (залежно від того, яке було призначено основне покарання та яких прав позбавлявся засуджений). Отримавши копію вироку суду, адміністрація, як правило, звільняла цього працівника за пунктом 7 статті 15 Основ законодавства про працю на основі вироку суду, який вступив у законну силу.

Надалі покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю виконувала адміністрація підприємства, установи або організації, де працював чи відбував покарання засуджений. Оскільки до більшості засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основний вид покарання застосовувались позбавлення волі, виправні роботи та умовне засудження з обов'язковим залученням до праці, то значну роль у цьому відігравали органи, які виконували вищезазначені покарання (особливо інспекції виправних робіт та працевлаштування засуджених). Але оскільки законодавцем на них не було покладено обов'язку виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, це питання вирішувалось не завжди на належному рівні [6, с. 156].

Відповідно до Указу Президії Верховної ради СРСР від 15 березня 1983 р. «Про затвердження Положення про порядок і умови виконання кримінальних покарань, не пов'язаних із заходами виправно-трудового впливу на засуджених» у 1984 р. було прийнято відповідне республіканське Положення [7]. Цим нормативно-правовим актом було регламентовано порядок та умови виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відповідно до цього Положення виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання або як додаткове до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, засудження умовно або з відстрочкою виконання вироку, покладалося на адміністрацію підприємства, установи, організації за місцем роботи засудженого, а здійснення контролю за виконанням зазначеної міри покарання – на органи внутрішніх справ за місцем мешкання засудженого.

Цей контроль здійснювали інспекції виправних робіт, але їх діяльність мала скоріше обліковий, аніж контрольний, характер і переважно була формальною.

У 1998 р. було створено Державний департамент України з питань виконання покарань як центральний орган виконавчої влади. Прийняттю такого рішення передували рекомендації Ради Європи про відокремлення органів і установ виконання покарань від Міністерства внутрішніх справ України.

17 липня 1999 р. спільним наказом ДДУПВП та МВС України була затверджена Тимчасова інструкція про порядок виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю [8]. Відповідно до цієї Інструкції облік засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та контроль за його виконанням здійснювався кримінально-виконавчою інспекцією ДДУПВП.

Новим етапом у виконанні кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, стає набрання чинності з 1 січня 2004 р. прийнятого Верховною Радою нового Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, в якому на законодавчій основі у розділі II передбачено виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Глава 6 КВК України під назвою «Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю» регламентує порядок виконання досліджуваного покарання, обов'язки державного органу щодо його виконання, обов'язки власника підприємства, установи, організації за місцем роботи засуджених, обов'язки органів, які мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності, та вперше на законодавчому рівні закріплено обов'язки засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Однак положення цих статей мають загальний характер і не охоплюють увесь кримінально-виконавчий процес. Тому 19 грудня 2003 р. було прийнято відомчий наказ № 270/1560 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі,

та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань» [9] (далі – Інструкція), що доповнює нормативно-правове регулювання процесу виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Серед пріоритетів та шляхів реформування ДКВС України, що визначені відповідно Концепцією державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, передбачено створення правових та матеріально-правових умов для реформування кримінально-виконавчої інспекції у службу пробації [10]. Питання щодо запровадження в Україні служби пробації обговорювалось владою, громадськістю, науковцями, та практичними працівниками більше ніж 20 років, і, нарешті, 5 лютого 2015 року було прийнято Закон України «Про пробацію» [11].

Прийняття цього Закону є свідченням гуманізації кримінально-виконавчої політики держави та формування в Україні системи виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі кримінально-правових заходів та адміністративних стягнень, що сприятиме забезпеченню захисту інтересів особи, суспільства і держави.

Висновки. Таким чином, на підставі вивчення генезису покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю були розглянуті окремі періоди виникнення, розвитку та функціонування на території України даного кримінального покарання у ХХ – ХХІ століттях. Констатовано, що з 2013 р. по даний час – це період внесення суттєвих змін у чинне законодавство України у сфері боротьби зі злочинністю, у тому числі створення служби пробації, на яку покладено функції по виконанню даного покарання, переведення ДКВС України у підпорядкування Міністерства юстиції України створює належні правові умови та гарантії з одного боку, для підвищення ефективності виконання та відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а з іншого, для збільшення питомої ваги цього покарання у загальній структурі покарань в Україні, що відповідатиме сучасній позитивній зарубіжній практиці та соціально-економічним та іншим можливостям нашої держави у боротьбі зі злочинністю, зокрема у сфері виконання покарань.

Список використаних джерел:

1. Борьба с преступностью в Украинской ССР / Автор очерка и составитель документов профессор П.П. Михайленко. – Т. 1 (1917–1925 гг.). – К. : КВШ МООП СССР, 1966. – 831 с.
2. Уголовный кодекс Украинской ССР : Утв. 4 сессией Верховного Совета Украинской ССР пятого созыва 28 декабря 1960 г. // Ведомости Верховного Совета УССР. – 1961. – № 2. – С. 14.
3. Фролов Ю. Позбавлення права займати певні посади у системі кримінальних покарань / Ю. Фролов // Радянське право. – 1985. – № 7. – С. 45-49.
4. Тютюгин В.И. Лишение права занимать определенные должности как вид наказания по советскому уголовному праву / В.И. Тютюгин. – Харьков : Вища школа, Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. – 145 с.
5. Дуюнов В.К. Дополнительные наказания: теория и практика / В.К. Дуюнов, А.Л. Цветинич. – Фрунзе : Илим, 1986. – 240 с.
6. Плохова В.И. Пути повышения эффективности наказания в виде лишения права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью, применяемого к осуждённым по ст. 92 УК РСФСР / В.И. Плохова // Вопросы повышения эффективности уголовного законодательства в современных условиях. – Свердловск, 1979. – С. 152-159.
7. Положення про порядок і умови виконання в Українській РСР кримінальних покарань, не зв'язаних із заходами виправно-трудового впливу на засуджених : Затв. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 22 червня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 27. – Ст. 511. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/7193-10/>.
8. Тимчасова інструкція про порядок виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю : затв. Наказом ДДУПВП та МВС України від 17 лип. 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 47. – Ст. 2323. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0780-99/>.
9. Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : Затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, МВС України від 19 груд. 2003 року № 270/1560 // Офіц. вісник України. – 2004. – № 2. – Ч. 1-2. – Ст. 90. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04/>.

10. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : затв. Указом Президента України 8 лист. 2012 р. № 631/2012 // Офіційний вісник Президента України. – 2012. – № 31. – Стаття 750.

11. Про пробацію : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.

УДК 343.9

ЗАВГОРОДНІЙ І.В.

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАНЕСЕННЯМ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Статтю присвячено особливостям визначення поняття криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Досліджено позиції вчених щодо визначення поняття криміналістичної характеристики злочинів. Вивчено погляди вчених-криміналістів на елементи й структуру криміналістичної характеристики злочинів. Проаналізовано елементи та структуру криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

Ключові слова: криміналістична характеристика, поняття криміналістичної характеристики злочинів, структура криміналістичної характеристики злочинів, злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень.

Статья посвящена особенностям определения понятия криминалистической характеристики преступлений, связанных с нанесением телесных повреждений. Исследованы позиции ученых относительно определения понятия криминалистической характеристики преступлений. Изучены взгляды ученых-криминалистов на элементы и структуру криминалистической характеристики преступлений. Проанализированы элементы и структура криминалистической характеристики преступлений, связанных с нанесением телесных повреждений.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, понятие криминалистической характеристики преступлений, структура криминалистической характеристики преступлений, преступления, связанные с нанесением телесных повреждений.

This article is devoted to the peculiarities of the definition of criminological characteristics of crimes involving bodily injury. Investigated the views of scientists on the definition of criminological characteristics of crimes. Studied forensic scientists views on the elements and structure of criminological characteristics of crimes. The analysis and structure forensic characteristics of crimes involving bodily injury.

Key words: criminological characteristics, concept of criminological characteristics of crimes, structure criminological characteristics of crimes, crimes related to bodily injury.

Вступ. Незважаючи на те, що криміналістична характеристика злочинів залишається предметом наукових дискусій, вона обґрунтовано є ключовим елементом структури методики розслідування злочинів, що зумовлює її принципове значення як для теоретичного дослідження

© ЗАВГОРОДНІЙ І.В. – аспірант кафедри криміналістики (Національний університет «Одеська юридична академія»)